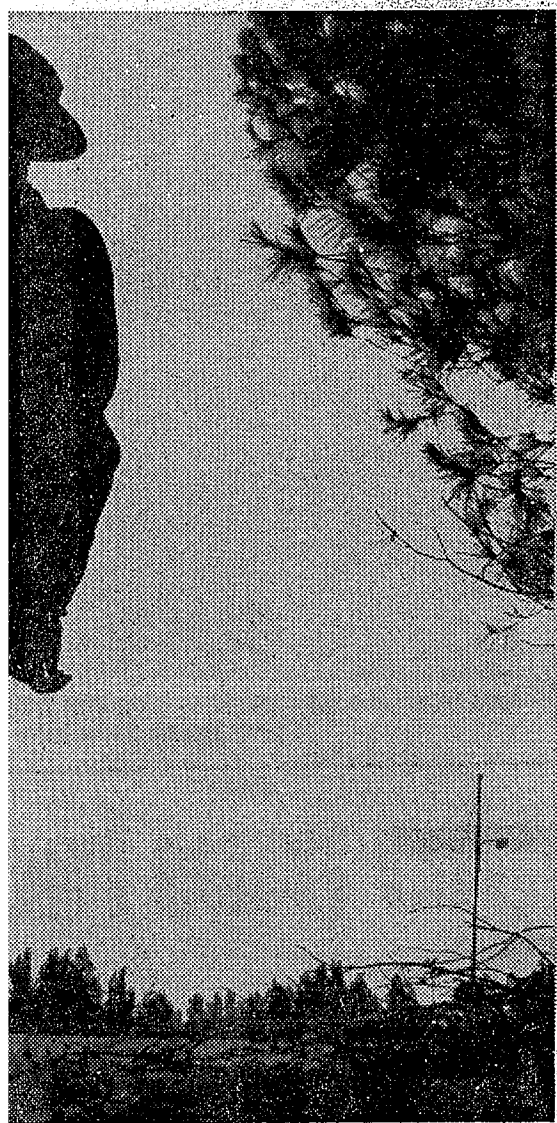

שנות השלושים הנשכחו / אברהם בנר

מרגשת ומועילה ממעקב אחרי התפתחותו והתלבטותיו תיו של סופר גדול, מעין חשיפה ארכיאולוגית. ניגש ליצירותיו של עגנון כמו שהתגבשה שכבה שכבה בתוך הרצף ההיסטורי נשאל, למשל, מי היה אותו סופר שאנחנו קוראים לו ש"י עגנון בשנות השלושים? האם הוא שונה מש"י עגנון שהוציא לאור את ארבעת הכרכים של סיפוריו במהדורת ברלין? תל אביב, 1931? או האם הוא שונה מאותו ש"י עגנון של שמונת הכרכים הנמצאים בבתיים רבים היום - ששבעה מהם יצאו לאור ב-1953 ואילו האחרון, "האש והעצים", מתלווה אליהם ב-1963? גישה זו כבר נתגלמה בתוך ספרי האנגלי אבל בפרק אחד שגיתי שגיאה הקשורה להיוגנו הערב. זוהי שגיאה שכולנו שוגים, מעין שגיאה ביוגרפית וכראי להציע לה עכשיו תיקון.

כל מי שמגבש את הביוגרפיה של עגנון עורך את פרקי חייו עד כניסתו לבית הזה, ואחר כך, פרט לאיזכור פרס נובל ויום פטירתו, אין כלום. נמצא, שמבחינת הרשימה הביוגרפית, דווקא תקופה המורידה ביותר בחיי הסופר, בערך שלושים השנים הראשונות לשכתו בבית הזה (1931-1962) אינה זוכה לשום תיאור. את חטאי אוכיר - תיאור זה מופיע במקוטע ובמפורז בתוך

מי שמחצה כבית עגנון. לרגל שנת המאה להולדת בעל הבית, מן ההיון שיתן דעתו על כניסתו של בעל הבית לביתו ועל יצירתו ש"י עגנון כידוע, נכנס לבית זה בקיץ 1931 וישב בו כמעט עד סוף ימיו. לא נדבר, כמובן על כל יצירותיו שכתב בעת שבתו בבית הזה, ואפילו לא על היבט אחד של כלל יצירתו בעשור הראשון לשכתו בבית - כלומר, לשנות השלושים בערה של המאה.

גישה היסטורית זו, ככל שהיא נראית פשוטה ודי גיונית, היא חדשנית בימינו. תרומתה לקידום הבנתנו את יצירת הסופר תוכן במרוצת הערותיו על יצירותיו של עגנון, שהתפרסמו לפני עשרים שנה, כאותו ספר, בדקתי את הוצרות הבדיוניות סיפור סיפור במעקב כרונולוגי מל שמעיין בספר פרק פרק ככתבתו ימצא שהוא קורא את עגנון קריאה חדשה, הקשירת ועקבית קריאה זו יונקת כמובן מן הפרשנות הפינאנולוגית והפרמאליסטית, שרווחו בין 1943-1968 תקופה של כ-25 שנה. היא יונקת ממנה אבל במידה שהיא היסטורית, היא סותרת אותה. מבנה הספר, אם כן, הוא תוצאה ישירה של המתודה המודעת שהנחתה אותי בכתיבתו. גם היום אני סבור, שאין למבקר משימה יותר

הארה
22/7/88

ספרי אבל הייתי צריך לגבשו בסוף הפרק הראשון, הפרק על הביוגרפיה התרבותית. מהרבי אלו תבינו מהוע שנות השלושים הן כה חשובות בעיני. כשעגנון נכנס לבית זה לשכת בו ישיבת קבע, כבר קנה לעצמו את עולמו על ידי הישגיו הספרותיים. תרמיתו כסופר היתה אמנם של מספר סיפורי יריאים כדומה ל"ל. פריץ או ליהודה שטיינברג או מ"י ברדיצ'בסקי. מבקר ממולח כמו א.מ. ליפשיץ ידע אמנם שההבדלים אינם כה פשוטים, אבל רוב קוראי עגנון הכירו את המחבר של "הכנסת הכלה" או "סיפורי פולין" או "אגדת הסופר" או "עגונות". לאור תרמית זו, תגובת הקוראים לפרסום ספר המעשים ב-1932 היא מובנת. הם נדהמו, הביעו אכזבה, אפילו זעמו. הנוכח בנרונ שמו של קפקא נשאלה ספרו בוראי

חות בביוגרפיה של עגנון

תית זו ררפה את עגנון כל חייו. מאורע זה - פרסום "ספר המעשים" - צוין פעמים רבות בתוך ספרות הביקורת עליו. במשך השנים התייחסו שני מפרשיו הגדולים של עגנון בין 1938 ו-1958, קורצווייל וסדרו, ל"ספר המעשים" כעין מפתח לקריאת כלל יצירתו, כולל יצירות מוקדמות כמו "והיה העקוב למישור" ו"ע" גונות". שהרי אם הגיעו לדעה שעולמו הסיפורי של עגנון משקף הווי מעורער ונוזל, תדמית הסופר כגלגול מורדני של מספר יראי כווראי אינה תקפה על עניין זה כדאי להוסיף כמה הערות לגבי עגנון בשנות השלושים. ראשית, הסיפורים שאנחנו מייחסים למחזור "ספר המעשים" ("האוטוביוס האחרון", "המעודה", "אל הרופא", "הנרות", "ירידות", ולאחר שנה: "פת שלמה" - 1933) כווראי אינם מהווים את רוב סיפוריו של עגנון בשלוש

השנים הראשונות לשכתו כבית הזה: אהרבה, מתוך 38 הפרטים הסיפוריים שפרסם עגנון בשלוש השנים שבין 1931 ל-1934, רק ששה סיפורים שייכים לאותו סוג. נמצא, שאף על פי שעגנון אמנם צעד צעד נועז, זה הוא נזהר מאוד לא לזנוח את התחום הסיפורי שהצליח בו מאז כתיבת "והיה העקוב למישור".

שנית, באותה התקופה פרסם עגנון שני סיפורים - או קטעי סיפורים שעתידיים היו להיות הגרעין של "תמול שלשום" - "ר' גרונם יקים פורקן" ו"תחילתו של יצחק". הקטע הראשון על בלק פורסם ב-1935. שלישי, באותה התקופה פרסם עגנון שני סיפורים שהם בגדר סיפורי אהבים, האחד "לילות", פורסם לראשונה כמעט עשרים שנה קודם, באותו שם, ואולם השני, "פנים אחרות" הוא הסיפור הראשון המשקף את ההווי של גרמניה. שלאחר המלחמה העולמית הראשונה. וכעצם, זהו הסיפור הראשון המתמודד עם הכעיה של האהבה וגיטואים וגיטואים בעולם הילוני מורדני, ובבעי יות הנפשיות של המעורבים בכל אלה.

דיברנו עד כה על סוגים חדשים. נוסף על אלו, כדי לסיים, מיווג סוגים מעניין כמו בסיפור "המטפחת", שהוא מעין סיפור אוטוביוגרפי המסופר בגוף ראשון על עולם הילדות בגליציה. התוצאה בעייתית ומעניינת מאוד. לאותו סוג סיפורי אפשר לשייך את "ביעד ובעיר" (1938).

אם נצרוף ביחד את כל החידושים המצויים ביצירתו של עגנון כראשית שנות השלושים נעלה שהתמונה הרבה יותר מורכבת ממה שמציגים בדרך-כלל כמאמרי הביקורת.

אם נסקור עתה את היצירות שכתב עגנון באמצע העשור, מ-1934 ל-1937, נגלה צורה מפליא של שלוש יצירות. בטוחני שכל אחד יודע שבי-1935 הוציא עגנון את הרומאן הגדול שלו "סיפור פשוט", רומאן שגיבורו נשבר ולבסוף מחלים. זהו רומאן של החלמה, השלמה ופיוס. רומני שקריאתנו ברומאן זה תשתנה אם נביא כחשבון מה קדם לו ומה בא אחריו - והמדובר ביצירות בעלות היקף ומשקל רציני, יצירות שדרשו מאמץ ממושך. והנה לפני שניגש עגנון לכתיבת "סיפור פשוט" הוא חיבר את "בלבב ימים", ואחריו חיבר את "ימים נוראים".

המחקר, כידוע, מתרכז בדרך-כלל בסיפורת של עגנון ונמנע מטיפול במלאכת הכינוס של הסופר. הפרדה זו היא אבסורד מבחינה מחקרית, שהרי הסופר עצמו השקיע מאמצים רבים בעבודת הכינוס, בחוגים מסוימים "ימים נוראים" נחשב כיצירתו העיקרית של עגנון. הוויית ההדריות בין צלעות המשולש הזה: "בלבב ימים", "סיפור פשוט" ו"ימים נוראים" יש בהן כדי להעסיק אותנו לשנים רבות וכדאי לכן שלא נרד לעומק העולם היצירתי של עגנון, עד שנתמודד עם הכעיה הזאת.

דוגמה מאלפת לתוצאה אפשרית של בדיקה זו נמצא דווקא ביצירה הגדולה שפרסם עגנון בסוף עשור זה - "אורח נטה ללון". אפשר למתוח קו הגיוני מכל אחת משלוש היצירות של אמצע העשור אל "אורח נטה ללון". רומאן זה עומד כולו בסימן של "ימים נוראים", יום הדין של העיירה שדינה כליה, התנוונות התרוקנות לא מקרה הוא שהמספר / הסופר ברומאן מגיע לביקור בעיירת נעוריו דווקא בימים הנוראים, ונשאר שם ל"א חרשים. בסוף הרומאן, הוא תווך לביתו בירושלים כלומר עולה שוב לארץ כמו שעלו הגלגלים. אשר ל"ס" פור פשוט", הרי הוא, כמו גם "אורח נטה ללון", ממוק מים ב"שיבוש", שהיא האנלוגיה הפיקטיווית של בוצ'ץ.

שלוש היצירות האלה מלמדות שהשנים 1934-1937 הן השנים היצירתיות ביותר בחייו הרוחניים של עגנון. בשלוש היצירות הללו היחס לעולם האבות הוא יחס של השלמה ופיוס. והנה, שלווה יחסית זאת מתפוררת לחלוטין "באורח נטה ללון", אותו תיאור ממושך ומרכב של התנוונות חיי היהודים בשיבוש בתקופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה. מניין הלשונות את היחס לשיבוש ב"ספור פשוט" עם היחס לשיבוש ב"אורח נטה ללון". בדהר-כלל, אנו טוענים ש"אורח נטה ללון" משקף מה שמצא עגנון בבוצ'ץ כבקריו שם ב-1930, לאחר שגמר להגיה את "בל סיפוריו" בלייפציג. אם טענה זאת נכונה, איר נתרץ את הפער בין "אורח נטה ללון" ל"סיפור פשוט" שגם הוא נכתב אחרי הביקור בבוצ'ץ. אפשר להגיד שבוצ'ץ ב-1930 ניכר בה אותות המלחמה ואילו בוצ'ץ של 1907 בערך (ומן האירועים ב"סיפור פשוט") לא סבלה עריין מפגעי המלחמה; אבל מאותה בוצ'ץ של 1907 ברח עגנון כשעלה ארצה.

מכל מקום, אם כל יצירה ראויה להיקרא ככבואה של הלה הרוחות ותפישת העולם של היוצר בשעה שכתבה, כי אז תפיסת העולם של בעל "סיפור פשוט" שונה לחלוטין מזו של בעל "אורח נטה ללון", והרומה שעל הסקרא הנגון ועל החוקר להתמודד עם שוני זה.

כשתיפשי תשובה לתמיהה זו, מצאתי שמך ממנה בגליונות "הארץ" שבחם פרסם עגנון את הפרקים של "אורח נטה ללון" יום-יום, בין ה-18 באוקטובר 1938 לבין ה-7 באפריל 1939. "אורח נטה ללון" פורסם בסוף העיתון, כשעה שבעמודי הראשון אנו קוראים חדשות על הפרעות בארץ, מי נהרג ואיפה בתוך תיבה שחורה, על מלחמות באתיופיה ובסין, על ה"אנשלוס" באוסטריה ועל "ליל הבדולח". "אורח נטה ללון" משקף לדעתי, אם כן, לא את ניוונה של בוצ'ץ ובורדאי לא את כיעותי השואה, אלא את המאורעות של 1937-1939 מאורעות חודשי כתיבת הרומאן.

והערה אחרונה: לארבעת הכרכים של כל סיפוריו (1931) הוסיף עגנון שני כרכים ב-1935 והם "סיפור פשוט", רומאן, ו"בשיבה ונחת" קובץ סיפורים על עולם היראים, קובץ שסיפורו הראשון הוא "בלבב ימים" ואילו סיפורו האחרון הוא "המטפחת". "אורח נטה ללון" יצא כספר נפרד, הכרך השביעי בסדרה; בסוף 1939, כלומר אחרי פרוץ מלחמת העולם השנייה. ב-1942 יצא הקובץ "אלו ואלו", השמיני בסדרה, הכרך החותם, לדעתי, את העשור שעליו רציתי לדבר הערב.

שם הקובץ מעיד כביכול על תוכנו, שהרי אנו מוצאים בו כאלו וכאלו, כלומר סיפורים על העולם המסורתי וסיפורים על העולם המודרני - רהיינו "ספר המעשים" ושני סיפורי האהבה "פנים אחרות" ו"הרופא וגרושתו". כותרת הספר מבטאת את המודעות של הסופר לכך שיש בקובץ שני סיפורים שכביכול מנוגדים אלו לאלו, והנה, בהוצאת כל סיפוריו ב-1953, קרא עגנון לכרך השני גם כן "אלו ואלו". אם נעיין בתוכנו של כרך זה נגלה שיש בו כל מיני סיפורים, רובם אם לא כולם מעולם המסורת. הסיפורים מן התקופה המודרנית הוע' ברו לכרכים אחרים. הכותרת "אלו ואלו" ב-1953 שוב אינו משקף את המתח הפנימי המאפיין את עולמו החד הני של עגנון. המתח הדיאלקטי הפנימי, אם כן, כולט ביתר כתירות ב"אלו ואלו" של 1942, כששני הסוגים מצויים בכרך אחד. בדיקה היסטורית זו היא הוכחה נוספת לכך, שכדי לרדת לעומק יצירותיו של עגנון יש לקרוא אותן קריאה היסטורית, לפי ההיאלקטיקה שלהן.

הד"ר אברהם בנו הרצה את הדברים שלעיל לאחריה, בערב עיון בבית עגנון.